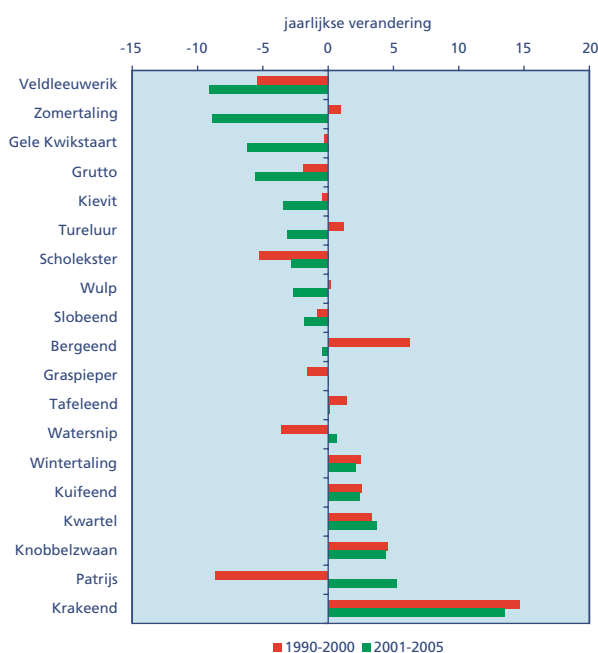

Afname van weidevogels versnelt sinds eeuwwisseling

Weidevogels genieten al jaren een grote maatschappelijke belangstelling, vooral omdat het met de meeste van hen niet goed gaat. Om die reden wordt er veel ondernomen door vrijwilligers, boeren, terreinbeheerders en overheden om de achteruitgang te stoppen. Verlies van de weidevogels heeft gevolgen voor bijna driekwart van ons landoppervlak. Dat op zich is al voldoende reden hier iets aan te doen. Daarnaast heeft ons land ook nog een internationale verantwoordelijkheid voor een aantal soorten, met als bekendste voorbeeld de Grutto.

Helaas lijken alle inspanningen nog niet het gewenste resultaat te hebben.

Figuur 1. Jaarlijkse aantalsverandering (%) van weidevogels in het agrarisch gebied in de jaren negentig en in de afgelopen vijf jaar. Soorten zijn gerangschikt naar de trend in 2001-2005.

(boven) Gele kwik. Foto: Harvey van Diek

Videobewaking nest. Foto: Frank Willems

Recente aantalsontwikkelingen in het agrarisch gebied

Als de trend in het agrarisch gebied in de jaren negentig, gemeten met het Nationale weidevogelmeetnet, wordt vergeleken met die in de laatste vijf jaar blijken veel soorten nog steeds een achteruitgang te vertonen. Een deel van hen gaat nu zelfs nog harder achteruit dan voorheen (fig. 1). De top vijf verliezers in de afgelopen periode zijn Veldleeuwerik, Zomertaling, Gele Kwikstaart, Grutto en Kievit. In de jaren negentig vertoonde de Veldleeuwerik al een sterke afname. Recentelijk is die afname alleen maar versneld. Datzelfde geldt ook voor Grutto en Kievit, zij het dat de afname minder groot is dan bij de Veldleeuwerik. De Zomertaling geeft een trendomslag te zien. Groeide de populatie in de jaren negentig jaarlijks met ca. 1%, nu neemt de soort jaarlijks met bijna 9% af. Over de laatste vijf jaar heeft dit geresulteerd in een afname van 37%. Ook een aantal andere soorten laten een omslag zien van een positieve aantalsontwikkeling in de jaren negentig naar een negatieve in recente jaren, zoals Tureluur, Wulp en Bergeend.

Is er dan helemaal niets positiefs meer te melden over weidevogels? Gelukkig wel. Met name de omslag in aantalsontwikkeling van de Watersnip is verrassend te noemen. In de jaren negentig nam die nog jaarlijks met 3,5% af, terwijl nu een jaarlijkse groei van 0,7% wordt geconstateerd. Helaas heeft die toename op nog slechts een hele kleine populatie betrekking. Ook de Patrijs lijkt de afgelopen vijf jaar goed geboerd te hebben in het agrarisch gebied. Na een gemiddelde afname van 8,5% in de jaren negentig is de soort in de afgelopen vijf jaar jaarlijks met 5% toegenomen. Die toename heeft vooral in 2004 en 2005 plaatsgevonden. Hoe structureel deze ontwikkeling is, is moeilijk te zeggen, laat staan wat de oorzaak zou kunnen zijn. Tenslotte is er nog een groep van soorten die recent een vergelijkbare groei vertonen als in de jaren negentig. Hiertoe behoren Wintertaling, Kuifeend, Kwartel, Knobbelzwaan en Krakeend.

Recente aantalsontwikkelingen in natuurlijke biotopen

De meeste weidevogelsoorten broeden voornamelijk in het agrarisch gebied, maar een deel van de soorten broedt ook in andere biotopen, zoals heides, kwelders, moerassen of duinen. Verschilt de aantalsontwikkeling in het agrarisch gebied van die in natuurgebieden? Om deze vraag te beantwoorden, hebben we de weidevogels in vier groepen onderscheiden, analoog aan de systematiek die wordt gehanteerd in het Programma Beheer: niet-kritische steltlopers (Scholekster en Kievit), kritische steltlopers (Watersnip, Grutto, Wulp en Tureluur), eenden (Bergeend, Krakeend, Wintertaling, Zomertaling, Slobeend, Tafeleend en Kuifeend) en zangvogels (Veldleeuwerik, Graspieper en Gele Kwikstaart). Alle vier de groepen vertonen binnen Nederland recent een versnelling van de afname, dan wel een minder sterke toename in de laatste vijf jaar ten opzichte van de periode daarvoor (fig. 2). Voor alle vier de groepen geldt tevens dat de ontwikkelingen in de jaren negentig in het niet-agrarisch gebied minder gunstig waren dan in het agrarisch gebied. Scholekster, Kievit en de kritische steltlopers kenden een sterke afname in het niet-agrarisch gebied. Ook in het agrarisch gebied gingen deze soorten achteruit, maar het tempo waarin de kritische weidevogels afnamen lag beduidend lager. Veel van de gehanteerde beschermingsmaatregelen zijn op die laatste groep gericht en dat heeft hier mogelijk aan bijgedragen. De afname bij Scholekster en Kievit komt voor een belangrijk deel op het conto van de Scholekster. Deze soort gaat met rasse schreden achteruit, maar de indruk bestaat dat agrarische verliezen bij deze soort een minder belangrijke rol spelen. Ook de Scholeksters op de kwelders doen het niet geweldig en het lijkt niet onaannemelijk dat in dit geval de overleving in de winter een belangrijke rol speelt in de aantalsveranderingen. Zangvogels doen het rondt slecht tegenwoordig, zowel in als buiten het agrarisch gebied. De jaarlijkse afname bedraagt in beide gebieden ca. 5%. Dit komt vooral door de Veldleeuwerik en de

Gele Kwikstaart. De Graspieper laat recent juist een lichte toename zien en dan vooral buiten het agrarisch gebied, waar de soort in de laatste vijf jaar jaarlijks met bijna 3% is toegenomen. De Gele Kwikstaart gaat daar juist het sterkst achteruit met jaarlijks ongeveer 11%, terwijl de Veldleeuwrik het meest heeft te verduren in het agrarische gebied met een jaarlijkse afname van ruim 9%. Alleen de eenden doen het als groep nog redelijk, maar de groei uit de jaren negentig is inmiddels behoorlijk afgezwakt en dat komt vooral door ontwikkelingen buiten het agrarisch gebied. Daar nemen de eenden jaarlijks met ruim 2% af, terwijl ze in het agrarisch gebied nog met 1% toenemen.

Regionale verschillen

In het Weidevogelmeetnet kunnen regionale verschillen worden bepaald voor de negen zogenaamde inrichtingssoorten (Slobeend, Kuifeend, Scholekster, Kievit, Grutto, Tureluur, Veldleeuwrik, Graspieper en Gele Kwikstaart). Er zijn drie regio's onderscheiden: Noord, West en Oost. Gerekend over de periode 1990-2005 is de jaarlijkse afname in Noord-Nederland het sterkst met bijna 2%. West- en Oost-Nederland vertonen in die periode een afname met 1,25%. Ook de indexen laten zien dat er in het verloop van de aantallen grote regionale verschillen bestaan (fig. 3). Sinds 1992 schommelen de indexwaarden van Oost-Nederland globaal tussen de 85 en 90. West-Nederland laat tot 2000 een sterke toename zien, maar zakt daarna terug tot waarden die vergelijkbaar zijn met de start van de metingen in 1990. Noord-Nederland kende aan het begin van de meetreeks net als Oost-Nederland een terugval, maar in tegenstelling tot Oost-Nederland wisten de aantallen zich vervolgens enigszins te herstellen. Maar ook in Noord-Nederland gingen de aantallen vanaf 2000 sterk achteruit. Het gevolg is dan ook dat de jaarlijkse afname gerekend over de laatste vijf jaar in Noord-Nederland ruim 4,5% bedroeg en in West-Nederland zelfs bijna 6%. Aangezien beide regio's de belangrijkste weidevogelgebieden van Nederland herbergen, zien we dat ook de trend voor agrarisch Nederland een vergelijkbare afname laat zien.

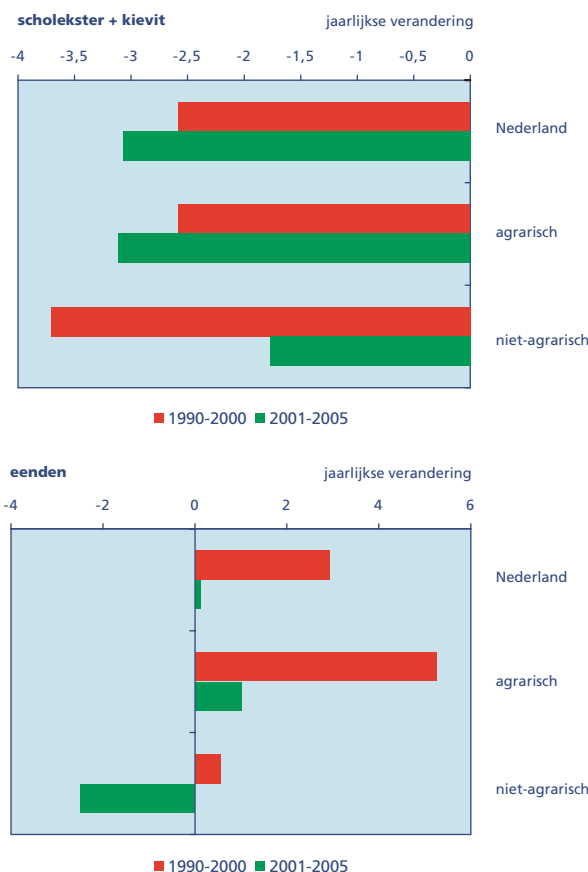
Complexe oorzaken

In 2005 en 2006 zijn de uitkomsten van twee grote onderzoeksprojecten bekend geworden. Eén project onderzocht de effectiviteit van mozaïekbeheer op het broedsucces van Grutto's in het project Nederland-Gruttoland (NL-GL). Ondanks alle maatregelen die

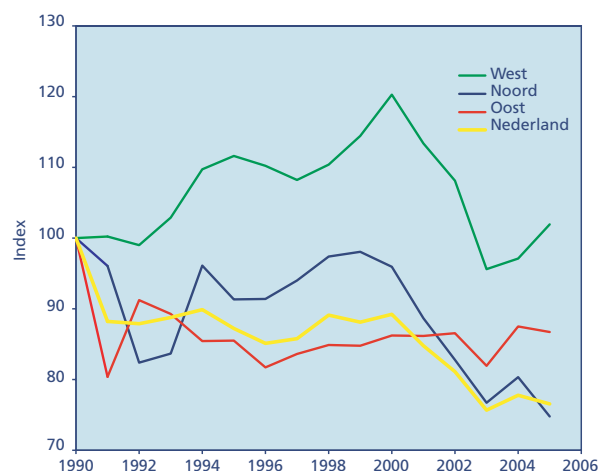
moesten leiden tot een verbetering van de kuikenoverleving door het creëren van voldoende 'kuikenland' in NL-GL, bleef die achter bij wat nodig is. Tegelijk bleek wel dat meer 'kuikenland' resulteerde in een hogere kuikenoverleving, dus het mechanisme werkt wel degelijk. In de jaren negentig was de hoeveelheid 'kuikenland' zoals gehanteerd in NL-GL nog voldoende voor de benodigde kuikenoverleving, maar inmiddels niet meer. De meest logische verklaring voor dit verschil is een verandering in de kwaliteit van het 'kuikenland'. Een gruttofamilie heeft tegenwoordig misschien wel anderhalf keer zo veel 'kuikenland' nodig als tien jaar geleden voor het opgroeien van de jongen. Een tweede project onderzocht de invloed van predatie op de aantalsontwikkeling van weidevogels. Hieruit bleek onder meer dat een breed spectrum van predators bij de predatie van weidevogels betrokken is, waarbij zoogdieren vooral eieren eten en vogels vooral kuikens. De betekenis van predatie voor weidevogels werd onderzocht door in de berekening van het broedsucces de verliesoorzaken een voor een uit te sluiten en de uitkomst hiervan te vergelijken met de gemeten waarden (fig. 4). In de meeste gebieden leidde de 'virtuele' uitsluiting van kuikenpredatie (vooral door vogels) tot het grootste effect. In totaal zijn er maar liefst elf vogelssoorten (en vier zoogdiersoorten) geïdentificeerd als predator van kuikens. Naast ethische bezwaren is uitsluiting van predatie door vogels praktisch onmogelijk, want in tegenstelling tot zoogdieren zijn vogels veel minder plaatsgebonden. Bestrijding is dan al snel dweilen met de kraan open. Een meer structurele aanpak is het landschap zo inrichten dat het minder aantrekkelijk wordt voor predators. Predatie van eieren had in de meeste gevallen vergelijkbare effecten als andere verliesfactoren (bv. agrarische werkzaamheden). In slechts een enkel gebied resulteerde het uitsluiten van één verliesfactor in het stoppen van de populatie-afname. In bijna alle gebieden moeten meerdere verliesfactoren tegelijk worden uitgesloten wil de aantalsafname worden beëindigd. Het uitsluiten van alle andere verliesfactoren dan predatie leidde in sommige gebieden eveneens tot een stabilisering van de populatie. De conclusie is dan ook gerechtvaardigd dat predatie vooral een probleem vormt in combinatie met de andere factoren die het leven voor weidevogels in ons moderne agrarische landschap steeds moeilijker maken. Weidevogelbeheer kan daarom alleen succesvol zijn als alle beperkende factoren in een gebied tegelijk worden aangepakt. Kortom,

Patrijs, Meers 13-5-2004. Foto: Ran Schols

Het nationale weidevogelmeetnet is een samenwerkingsverband tussen het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), SOVON Vogelonderzoek Nederland en de provincies. Het maakt deel uit van het Netwerk Ecologische Monitoring en wordt financieel mogelijk gemaakt door DK-LNV.

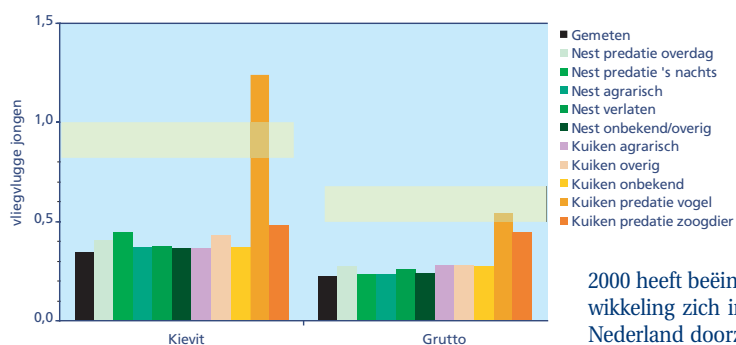
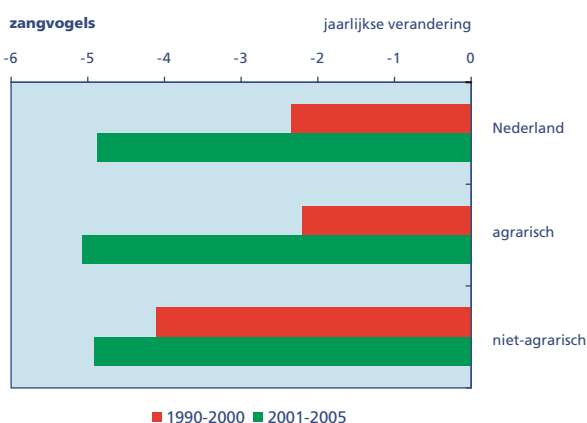
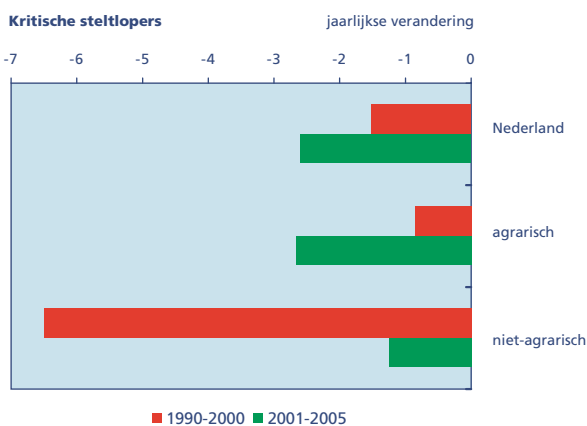
Figuur 2. Jaarlijkse aantalverandering (%) van een aantal soortgroepen in Nederland, in het agrarisch gebied en in de overige biotopen, zowel in de jaren negentig als in de afgelopen vijf jaar.

Figuur 3. Gemiddelde indexen van de negen inrichtingssoorten uit het Weidevogelmeetnet in het agrarisch gebied van Nederland en in drie regio's. West wordt gevormd door de fysisch-geografische regio's Zeeklei-Zuid en Laagveen-West, Noord door Zeeklei-Noord en Laagveen-Noord en Oost door Zandgronden en het Rivierengebied.

Bronnen:

Teunissen W.A., Schekkerman H. & Willems F. 2005. Predatie bij weidevogels. Op zoek naar de mogelijke effecten van predatie op de weidevogelstand. SOVON-onderzoeksrapport 2005/11, Alterra-rapport 1292.
Schekkerman H., Teunissen W. & Oosterveld E. 2005. Resultaatonderzoek Nederland Gruttoland; broedsucces van Grutto's in beheersmozaïeken in vergelijking met gangbaar agrarisch graslandgebruik. Alterra-rapport 1291, SOVON-onderzoeksrapport 2005/10.

Figuur 4. Het effect van het uitsluiten van een verliesoorzaak in de nest- of kuikenfase op het broedsucces (vliegvlugge jongen per paar). De horizontale balken geven het niveau aan waarbinnen het broedsucces moet liggen voor een stabiele populatie. 'Gemeten' is het niveau zoals vastgesteld in de onderzoeksgebieden. In de meeste gevallen levert het weghalen van één verliesoorzaak nauwelijks winst op voor het broedsucces. Afzonderlijke gebieden verschillen onderling bovendien sterk in het effect dat het uitsluiten van één verliesoorzaak kan hebben.

Grutto. Foto: Harvey van Diek

intensief maatwerk op gebiedsniveau, en op meerdere fronten tegelijk.

Toekomst

Inzichten uit deze en andere onderzoeken hebben al in 2006 geleid tot een andere aanpak in het weidevogelbeheer. Het project Nederland-Gruttoland is opgeschaald. In een groter gebied dan voorheen worden nu afspraken met boeren gemaakt en worden ook lokale terreinbeheerders betrokken bij het beheer. Het aandeel 'kuikenland' is bovendien vergroot. De Rijksoverheid heeft grootse plannen ten aanzien van de weidevogels. De achteruitgang van de weidevogels moet in 2010 zijn gestopt en er moet 30.000 ha weidevogelland komen voor zeer kritische soorten als Kemphaan en Watersnip. Daarnaast moet er ook nog eens 250.000 ha komen voor kritische weidevogels als Grutto en Tureluur. Daarbij wordt nadrukkelijk gedacht aan een aantal grote leefgebieden, waarbinnen een geïntegreerde aanpak van de problematiek wordt gehanteerd. Deze aanpak is onlangs nog bevestigd door minister Veerman in een toespraak voor BoerenNatuur: "In die leefgebieden zal goed gekeken worden naar de effectiviteit van de maatregelen en ook de continuïteit in beheer wordt goed in de gaten gehouden. Nestbescherming alleen is niet voldoende. Als er bijvoorbeeld rond het weiland struiken en bomen staan waarin roofvogels zitten, kan het snel gebeurd zijn met de pullen. Maar roofvogels afschieten is geen optie. Er zal meer en intensiever moeten worden samen-

gewerkt tussen natuurbeheerders, onderling, agrariërs en overheden. Tot slot zal er meer geld en aandacht gedirigeerd worden naar de plekken waar de meeste kansen liggen." De weidevogels zelf vertoonden een opleving in 2004 die de afname sinds

2000 heeft beëindigd (fig. 3). Hoewel die ontwikkeling zich in 2005 alleen maar in West-Nederland doorzette, zijn de signalen uit het seizoen 2006 wederom hoopgevend. Voor de meeste weidevogels waren de omstandigheden behoorlijk goed en vooral de steltlopers lijken een, in vergelijking met voorgaande jaren, redelijk tot goed broedsucces te hebben gehad. Hopelijk kan dat de ontwikkeling die in West-Nederland is ingezet verder ondersteunen.

Wolf Teunissen

Middelste Bonte Specht rukt op

(tot bij SOVON-kantoor)

Het SOVON-kantoor ligt op de beboste stuwwal ten oosten van Nijmegen. Tijdens pauzes omhoog turend naar de fraaie oude eiken werd regelmatig gemijmerd over de Middelste Bonte Specht. Hier moest die toch kunnen zitten...

Immers, de Middelste Bonte heeft afgelopen jaren een enorme sprong voorwaarts in Limburg gemaakt, rukt op in Twente en wordt ook in Noord-Brabant steeds meer gemeld. Gerichte zoekacties in het Nijmeegse leverden echter niets op, totdat een lokale actieveling in januari op een roepende vogel stuitte, op slechts een paar honderd meter van het kantoor. Sindsdien worden regelmatig 1-2 ex. gezien.

In 2006 werden in totaal liefst 130 territoria doorgegeven. Ter vergelijking: ten tijde van de laatste broedvogelatlas (1998-2000) waren er slechts 10-15 territoria in Nederland bekend. Volgens de eerste berichten zijn er dit jaar alweer nieuwe plekken bezet, inclusief deze dus van de Nijmeegse stuwwal. Speciale attentie voor oude loofbossen kan dit voorjaar dus lonen. Bedenk wel dat Middelste Bonte Spechten lastig te vinden zijn, al kunnen ze ook behoorlijk luidruchtig zijn (klagende balts en drukke 'kwek-kwek' roepjes).

De komende maanden zullen er tussen de middag opvallend veel SOVON'ers in het bos te vinden zijn...

Middelste Bonte Specht, Beek-Ubbergen, februari 2007. Foto: Harvey van Diek

